

IRODALOM.

Il Transilvano.

E cím alatt a régi zeneirodalom egyik legfontosabb terméke jelent meg Velenczében a XVI. század utolsó tizedében. A British Museum példányának címlapja az 1597-iki évszámot viseli.

A könyv teljes címe így hangzik:

Il Transilvano. Dialogo sopra il vero modo di sonar Organi istromenti da penna. Del R. P. Girolamo Diruta Perugino, dell'ordine de Frati Minori Conv. di S. Francesco, Organista del Duomo di Chioggia. Nel quale facilmente & presto s'impara di conoscere sopra la Tastatura il Modo di ciascuna parte, & come nel Diminuire si devono portar le mani, et il modo d' intendere la Intavolatura; provando la verità, et necessità delle sue Regole, con le Toccate di diversi eccellenti Organisti, poste nel fino del libro. Opera nuovamente ritrovata, utilissima, et necessaria a Professori d' Organo. Al Serenissimo Principe di Transilvania. Con privilegio. (Nyomdász jele)

In Venetia. Appresso Giacomo Vincenti M. D. XCVII. = 1597.

A hosszú előszó levél alakjában az olvasóhoz van intézve, a szerző, Páter Girolamo Diruta az orgonát dicsőíti. Ezt követi Claudio Merulo da Correggio levele, melyben jelen munkát az olvasó figyelmébe ajánlja. Ezután következik maga a munka szövege közbetoldott hangjegyekkel egy párbeszéd alakjában, a mint ez 16. és 17-dik századbeli zeneelméleti tankönyvekben szokásos volt. Az interlocutorok egyike egy erdélyi ember, Il Transilvano, ki Urunk menybemenetele napján érkezett Velenczébe, hol élvezni készül az ünnep alkalmával szeme és füle számára nyíló dús élvezetet és éppen föl akarja keresni urának, az erdélyi fejedelemnek egy barátját vagy ismerősét, Melchiore Michele lovagot. Az utcán találkozik vele s tudtára adja, mi járatban érkezett meg a lagunák szép városába. Szerinte Báthory Zsigmond, „cordialissimo amatore di musica e di concerti“, oly föladattal küldötte őt Olaszországba, hogy zenedarabokat gyűjtsön számára, különösen *iskoldákat*, azaz tankönyveket mindenféle hangszer megtanulására. Beszéd közben sajnálatát fejezi ki, hogy éppen a legnemesebb hangszer, az orgona játszásának megtanulására még nem sikerült alkalmas könyvet

találnia. Miután pedig nemrég Claudio Merulonak *Canzoni alla francese* című munkáját (mely 1592-ben jelent meg) sikerült megszereznie, arra kéri a lovagot, vezesse el őt páter Dirutához, hogy ennek az új módszer szerint való orgonajátékával megismerkedhessék. A véletlen úgy akarja, hogy Diruta is megjelenik a helyszínén és kölcsönös bókolás után, elvezeti őt a Frari-templomba, hol módszerét az orgona segélyével megmagyarázhatja.

Evvel kezdődik el a 6. lapon az orgonajáték elmélete.

Az egész munka 32 számozott levélből áll s a vége felé 17 gyakorlatot ad. Ezek többnyire Diruta és más olasz zeneszerzők tokktái. Miután már későre járt az idő, Diruta végét akarja szakítani a párbeszédnek és elbúcsúzik a mi erdélyi emberünktől, kinek még egy jó tanácsot ad s ki hálásan megköszöni a kapott oktatást.

Pater Diruta és az *il Transilvano* még egy ízben találkoznak. Ez utóbbi megmagyarázza neki, hogy időközben mily nagy haladást tett, de egykét nehezebb pontra további fölvilágosítást kér tőle, a mit ez a legnagyobb készséggel megad. Michele lovag ismét hozzájuk szegődik s a találkozás végén az erdélyi ember kérelmére fölszólítja Dirutát, hogy tankönyvét adja ki nyomtatásban és az erdélyi fejedelemnek ajánlja azt. A szerző helyt ad kérelmének és még egy második rész megjelenését is kilátásba helyezi. Mire mindhárman, újabb bókok közt szétválnak.

Meg kell említenem, hogy erdélyi emberünk beszélgetés közben megemlékezik Báthory Zsigmond orgona-művészeről is: Antonio Romanini, suo organista.

Nem lehet czélom e helyen Diruta könyvének technikai részét megismertetni s az olvasót, kít a tárgy közelebb érdekel, Krebs Károlynak egy kitünő *Inaugural Dissertationjára* kell utalnom, melyet a doktori cím elnyerésére a rostocki egyetemen tartott s mely Breitkopf és Härtelnél, és egy zenészeti folyóiratban Lipcsében, még 1893-ban jelent meg „Girolamo Diruta's Transilvano. Ein Beitrag zur Geschichte des Orgel- und Klavierspiels im 16. Jahrhundert“ cím alatt. Krebs e dolgozatában elbeszéli Diruta életrajzát, részletesen ismerteti és szakismerőleg méltatja a *Transilvanonak* nem csak ez első, hanem később megjelent második részét is, és alaposan leírja, mily állást foglal el az olasz mester munkája a 16. század zenei tankönyv-irodalmában.

Ez alkalommal a könyvvel csupán a bibliografia és történelemkettős szempontjából foglalkozom.

A munka mai napság fölötte ritka. A British Museumban is csak első része található; ezt forgatta Krebs is. Egy másik példánya Bolognában van a Liceo musicale gyűjteményében. Az 1597-diki kiadás a legrégebb, mely reánk maradt. Fétis szerint azonban az első kiadás már 1593-ban megjelent; a mi Krebs szerint fölötte valószínű, mert az

1612-diki kiadás második lapján látható, de az 1597-dikiben hiányzó ajánló levél „Al Serenissimo Principe di Transilvania, il Signor Sigismondo Battori“ Velenczéből 1593 április 10-dikéről van keltezve. Ennek és az 1625-diki kiadásnak egy-egy példánya szintén meg van az említett bolognai gyűjteményben. Két más kiadást, 1615-ből és 1626-ból, említ több író (Walther, Burney és mások), de példányaikat nem ismerjük és talán csak sajtóhibákkal van dolgunk.

A második rész 1609-ben (1610-ben?) jelent meg és ismét 1622-ben; mindkettőnek egy-egy példányát szintén Bolognában őrzik. A British Museumban egyik kiadása sincsen meg, ámbár nem oly ritka, mint az első rész és több német könyvtárban, mint pl. a berliniben is meg van. Ez a rész „All' Illustrissima Signora la Signora Duchessa Leonora Ursina Sforza“ van ajánlva. Az ajánlás Gubbionban — hol Diruta akkorában már orgonista volt a duomoban — 1610 márczius 25-dikén kelt. Az interlocutor ismét az első részből ismeretes *Transilvano*, ki éppen a „Libreria della Pigna“ felé készül tudakozódni, vajjon a megígért második rész már megjelent-e vagy nem, midőn útközben, ismét véletlenül, találkozik Dirutával, ki tudtára adja, hogy még az nem jelent meg, mert hosszabb ideig betegeskedett volt, de előszóval szívesen közli a tudnivalóval mindazt, a mit tanulni akar.

Ebben a részben is van valami tizenkét darab, többnyire *ricercari*, valamennyi olasz zeneszerzőktől, három közülük magától Diruta pátertől.

Ami az első részben említett Antonio Romanini egyéniségét illeti, Eitner írja,¹ hogy Giovanni Bassano *Concerti ecclesiastici* című művében, mely 1599-ben jelent meg, egy Antonio Romanino Transilvaniae van említve, ki Báthory Zsigmond fejedelem udvarában mint orgonaművész tartózkodott Erdélyben.

Másrészt Szamosközynél megtaláljuk „az olaszok neveit, kik Batori Zsigmondnál Erdélyben egyszer is másszor is laktanak.“² Ámde Romanini nevű ember nincs köztük és az egyedüli, kinek Antal volt a keresztnéve, egy bizonyos „Antonetto Venetus, orgonista, ez egy gyilkos, parázna, lator pap volt“.

Azonban még egy más egyén is érdekel bennünket e névsorban, t. i. Joannes Baptista Banfi. Ez magyarnak látszó neve dacára bizonyára külföldi ember volt, mert különben nem került volna az öreg krónikás lajstromába. Igaz ugyan, hogy az ő „olasz“ emberei között van egy-egy „Saxo“ és „Gallus“, két „Graecus“, két „Borussus“ is, de ha Banfi magyar származású lett volna, Szamosközy nem említette volna

¹ *Biographisch—bibliographisches Quellen—lexikon.*

² *Monum. Hung. historica. Scriptores, XXX. 76. 1.*

az olaszok közt. Ezért nézetem szerint ez is a mellett bizonyít, hogy Giulio Banfi, az *Il Maestro di Chitarra* szerzője nem volt tagja egy magyar zenész-családnak, melynek sarjai Olaszországban tovább művelték és fejlesztették a magyar földről hozott nemzeti hangokat, mint azt Csiky János hajlandó hinni.¹

Befejezésül néhány szót a *Transilvano* címét illetőleg. Prosnitz *Handbuch der Clavierlitteratur* című munkájában (Bécs, 1887) azt regéli, hogy a könyv annak a körülménynek köszöni nevét, hogy szerzője a párbeszédet „tanítványával“ Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel tartotta. Tudunkkal a fejedelem és Diruta sohasem találkoztak. Mint láttuk, az interlocutor kilétét nem ismerjük és mint Krebs is említi, szokásos volt a 16. és 17. században az ilyen párbeszédekben írt munkákat az egyik interlocutor után elnevezni. Példák reá Vincenzo Galilei *Il Tronimoja* (1568) és Ercole Bottrigari *Il Meloneja* (1602).

Kropf Lajos.

TARLÓZÁS.

4.

Kazinczy Ferencz levele Cserey Farkashoz.

Mélt. Cserey Farkas Úrhoz.

Széphalom, febr. 26d. 1811.

Kedves barátom! Itt veszed egy Epistolámat egy soha nem látott *Tometzi* nevű Piaristához, ki 9 háború alatt Regements Páter volt, 's megöregedvén, az újhelyi klastromban telepedett meg.² Udv[ari]

¹ *Századok* 1906. évf. 550. l.

² Az episztolát Kecskeméti Floribus Phocidensis *Római Arcúshoz* címmel a levél elején közli. Ez többek közt a *Kazinczy Levelezésben* is megjelent (VIII. k. 362 lapján,) de a levélben foglalt példánya ettől a szövegtől elütő alábbi eltéréseket mutatja:

27. sor: Kinél Guidó sem festhet bájosabbat. 30. sor: Nem a szokásnak babonájira.
29. sor: Vonsza ezt a házhoz. 32. sor: Messzére nyúlt rétek.

A 33—39. sorok között már lényegesebb eltérések vannak s a sorok rendje is más, azért ezt a részt a maga egészében közöljük.

Nem messze a' háztól egy szent tőglyiget,

'S felül azon mustot termő tetők,

Egy kis pataknek játszó futása,

És kétszer hat helység szemlélete,

'S ezek között az Újhely' s' Borsié';

Ha malmainknak zörgéseik az éj'

Tündér csendében, 's csak kelet felől . . .